

Homoseksualiteit - het vergeten broertje van het socialisme.

1. MOTIVERING

Tien jaar na de woelige momenten van 1968-1969 bestaat er een neiging om - uit teleurstelling wegens verkeerde en hooggespannen verwachtingen over een strijd die veel kenmerken van revolutie had, maar geen revolutionair perspectief bleek te bieden - die ganse beweging van tafel te vegen als zou ze geen enkel resultaat opgeleverd hebben. Toch kan niet geloofwaardig worden, dat enkele van de verworvenheden tot nog toe doorleven (bv. de ontleding en kritiek van het autoritarisme op zeer veel terreinen) en dat een aantal acties die toen hun oorsprong vonden, tot op vandaag door blijven lopen, zij het in soms afgezwakte, soms totaal gewijzigde vorm. Het sterkst valt dit op voor de vrouwenbeweging, die toen als "tweede emancipatiegolf" van start ging, zich nu in zeer gediversifieerde vormen voordoet en in zowat alle geledingen van het maatschappelijke leven is doorgedrongen. Daarnaast zou ik de aandacht willen richten op een reeks acties rondom homoseksualiteit (1), die dit onderwerp dan toch ten minste uit de verzwijghoek en uit de specialistensfeer van psychiatrie en psychopathologie gehaald hebben (2). Gedurende dat tiental jaren is er inderdaad een soort stroomversnelling gebeurd, die haar neerslag vond in veel studiewerk, hulpverlening, opiniebeïnvloeding, grote manifestaties waar het ludieke en het strijdbare hand in

hand gaan.

Wie in dergelijke bewegingen actief werd en tegelijk naar een socialistische maatschappij toe wou werken, kon er niet onder uit zich vragen te stellen over een mogelijk verband tussen beide aspecten van dit engagement - hetzij door ze naast elkaar te plaatsen, hetzij door prioriteiten vast te stellen, hetzij door ze onverbrekkelijk verbonden als facetten van één strijd voor te stellen (ook hier is het parallelisme met de vrouwenbeweging duidelijk, wanneer men aan de feministisch-socialistische en socialistisch-feministische groeperingen denkt ; de homobeweging heeft zich trouwens meer dan eens aan het feminisme gespiegeld, zie bv. in Engeland de gay-soc groepen). Toch is dit verband niet zo vanzelfsprekend als bepaalde ijverars het wel zouden willen zien (omdat zij het allicht wel individueel zo beleven, wat echter nog niet op logische samenhang dient te wijzen).

In de volgende paragrafen zal getracht worden enkele aspecten van een eventueel parallelisme tussen strijd voor het socialisme en aktie rondom homoseksualiteit te onderzoeken. Dit betekent, dat het niet de bedoeling is om hier het thema homoseksualiteit en de ermee verbonden emancipatie-idee te behandelen, en nog veel minder het thema socialisme in zijn totaliteit. Uit de reeds oeverloze literatuur over homoseksualiteit bv. zal slechts een zeer beperkte keuze gedaan worden, en eens te meer zal helaas meer aandacht geschonken worden aan mannelijke dan aan vrouwelijke homoseksualiteit (omdat zowel maatschappelijk als in de literatuur er tot nog toe meer licht op geworpen wordt) - ondanks mijn overtuiging dat stemmen uit de specifiek lesbische groeperingen belangrijke nieuwe gezichtspunten geopend hebben (o.m. langs de verbanden met het feminisme om).

Persoonlijk ben ik van mening dat de problemen rondom homoseksualiteit en de problemen rondom het socialisme elkaar zeker niet dekken, maar dat ze wel raakvlakken hebben - dit zowel op het stuk van de oorzaken (zie 2 en 3) als op het stuk van de beweging (zie 4 en 5). Het kan voor beide bewegingen belangrijk zijn, die raakvlakken te belichten, of toch ten minste ter discussie te stellen.

2. OORZAKEN VAN DE PROBLEMATIEK RONDOM HOMOSEKSUALITEIT

Uitgangspunt vormt de overtuiging, dat homoseksuele gedragingen, gevoelens en verlangens even vanzelfsprekend zijn als hun heteroseksuele parallellen (er bestaat genoeg materiaal over andere culturen om deze mening te ondersteunen). Slechts wanneer een maatschappij de ene vorm met alle mogelijke middelen en zelfs dwangmaatregelen stimuleert en de andere met evenveel geweld afremt en sanktioniert, verliezen ze hun vanzelfsprekendheid en worden ze tot probleem gemaakt.

2.1. Het antiseksueel syndroom

De afwijzing van homoseksualiteit kan niet los gezien worden van een algemene antiseksuele attitude, die van 17de tot 19de eeuw een nooit gekend hoogtepunt bereikte en daarom voor deze periode door Van Ussel als "antiseksueel syndroom" aangeduid wordt. Hij heeft hiervoor in zijn "Geschiedenis van het seksueel probleem" niet alleen de ontwikkeling vastgelegd, maar tevens hipotezen ter verklaring naar voren gebracht. Het is hier niet de plaats om kritisch en met beroep op andere auteurs die zich met hetzelfde fenomeen bezighouden, op zijn stellingen in te gaan. De sterke seksvijandigheid kan zeker niet geloofwaardig worden, indien men ze niet alleen als directe repressie beschrijft, maar evenzeer als verwijzing én als speciale aandacht (wegens de problematisering van wat vroeger vanzelfsprekend geacht werd), en niet het minst als enorme verenging van seksualiteit tot één van haar mogelijke aspecten en functies (in dit geval : voortplanting, genitalia). Het vroege kapitalisme had immers een nieuw type mens nodig in functie van de economische structuur. Enkele opvallende kenmerken van deze nieuwe moraal waarnaar dus opgevoed werd : arbeidsethos, accumulatie, spaarzaamheid, uitstel van bevrediging, onthouding, afwijzing van vrije tijd en verspilling (de masturbatiebestrijding is hier symptomatisch voor), lustangst, beveiliging tegen oncontroleerbare passies en impulsen. Uitingen hiervan zijn o.m. de steeds grotere kloof tussen openbaar leven en privé sfeer (waar het kerngezin een steeds belangrijker plaats gaat innemen); een de-erotisering van het lichaam, dat immers tot werktuig moet gemaakt worden (cfr. Marcuse); de reductie van seksualiteit tot haar produktieve functie (waarbij voortgebouwd wordt op een tendens die ook de landbouwmaatschappijen met hun vruchtbaarheidsverheerlijking reeds kenden), later meer naar de klemtoon op

prestatie toe. Vanuit deze optiek gezien wordt "het seksueel probleem" een onderdeel van de totale verburgelijking van de maatschappij, en hoeft het niet te verwonderen, dat men gemakkelijk een aantal trekken van de kapitalistische maatschappij en haar waardensysteem kan terugvinden in de seksuele gedragingen en attitudes (prestatiedwang, concurrentie, bezitsmoraal, machtsongelijkheid, autoritarisme, androcentrisme, tans ook konsumptiedwang). Wat buiten dit verengd beeld van seksualiteitsbeleving valt, wordt nu opgemerkt, benoemd, gekatalogeerd (zie de evolutie in wetenschappen als psychologie en psychiatrie), gesanktioneerde en geproblematiseerd.

2.2. Verengd mensbeeld

Eigenlijk is deze verenging van seksualiteit slechts een facet van een algemene reductie van het mensbeeld die in diezelfde periode plaatsgrijpt en waar o.m. Foucault veel belang aan hecht. Datzelfde beginnende kapitalisme, daarin nog versterkt door de noden van de industrialisatie, kiest uit de vele mogelijkheden van de mens slechts een zeer beperkt aantal kenmerken, die dan tot keurslijf voor ongeveer iedereen (behalve misschien enkele kapitaalkrachtigen) samengebracht worden: vlijt, regelmaat, discipline, gehoorzaamheid... De norm waarnaar iedereen zich zou moeten richten, wordt hier inderdaad zo eng gehouden, dat we een enorm aantal "afwijkingen" zien ontstaan (Foucault geeft een indrukwekkend beeld van de variabiliteit van devianten die als niet rekuperabel in zielen belanden - variabiliteit die schril kontrasteert met de uniformiteit van de "normale" mens). Deze creatie van deviantie hangt samen met het hanteren van een scheefgetrokken criterium 'rationaliteit', waardoor 'irrationeel' nogal gemakkelijk samenvalt met 'onproductief'.

2.3. Afwijzing van homoseksualiteit

Tegen deze achtergrond kan nu de vijandigheid tegen homoseksualiteit gesitueerd worden. Er dient slechts even herinnerd te worden aan een aantal krachtlijnen in deze maatschappij die duidelijk samenkomen in wat daarom als 'probleem' homoseksualiteit aangeduid wordt. Het is namelijk zo, dat homoseksueel gedrag en verlangen indruist tegen enkele centrale waarden. Vooreerst de nog steeds sterk doorwerkende voortplantingsvizie (de latere prestatiedwang met o.m. klemtoon op koïtus en genitaliteit heeft haar meer versterkt dan afgelost) - die kontradictorisch is met

een vorm van seksualiteit die per definitie onvruchtbaar is. Daarnaast de centrale rol van het burgerlijk kerngezin, in zijn enge omschrijving van één man - één vrouw - hun kinderen (dit verklaart dat bepaalde homoseksuelen die dit gezin zo getrouw mogelijk nabootsen, op een zekere tolerantie kunnen rekenen bij sommigen die de gezinsdefinitie ietwat uitbreiden). Tenslotte een starre opvatting over mannelijkheid en vrouwelijkheid, die niet als aangeleerde rolpatronen maar als natuurgegevens voorgesteld (en in de economische arbeids- en machtsverdeling gebruikt) worden. Hierdoor wordt duidelijk waarom degenen die de rolpatronen doorbreken en bv. uiterlijkheden van het andere geslacht overnemen, door nog zwaardere vooroordelen getroffen worden (niet toevallig wordt trouwens simplifiërend en onverantwoord een gelijkstelling van dergelijke roldoorbreking en homoseksualiteit geponerd) (3). Precies de 19de eeuw heeft de verschillen tussen man en vrouw zo sterk geaksentueerd, dat eigenlijk niet alleen de vrouwen er slachtoffer van werden (door hun verplichting tot absolute afhankelijkheid, ondergeschiktheid en passiviteit), maar tot op zekere hoogte ook de mannen : waar de zonen opgevoed werden tot heersers over arbeiders, vrouwen en het imperium, werd de angst voor alle zachtheid, emoties en eventueel tedere gevoelens tegenover andere mannen een ware obsessie (waar men in de Victoriaanse literatuur duidelijk tekenen van vindt).

2.4. Problematisering.

Uit deze evolutie volgt wat inleidend gesteld werd : dat precies door de vijandige maatschappelijke houding homoseksualiteit tot probleem gemaakt werd. Bij iedereen wordt een mogelijke homoseksuele component van zijn of haar persoonlijkheid onderdrukt; daarnaast wordt een aparte categorie van 'homofielen' gekreëerd, die al te vaak op hulpverlening moeten beroep doen en meestal een niet zo gunstig dubbellevens leiden (heteroseksueel image naar buiten, homoseksuele belevingen in zeer intieme kring of getto-achtige subcultuur).

Hoewel dus zelfaanvaarding voor vele homoseksuelen een belangrijk en zelfs noodzakelijk stadium kan zijn in hun evolutie, moet een bevrijdende oplossing verder gaan dan dergelijke zelfaanvaarding, vermits die nooit als eindstadium zou mogen gezien worden : al te zeer versluiert ze andere en bredere problemen waarvan homoseksualiteit slechts een aspect is; ze leidt te gemakkelijk tot overname van de sociale etikettering, tot nieuwe gettovorming en tot schijn-

tolerantie, ze mist een militant en solidair elan en gaat voorbij aan de reële situatie waar geen werkelijke zelfaanvaarding mogelijk is zonder sociale aanvaarding door anderen.

2.5. Evolutie in de studie.

Bovengenoemde analyse kan niet los gezien worden van een evolutie die zich in het wetenschappelijk onderzoek voorgedaan heeft. Zoals gezegd kon dit slechts een start nemen, toen de vanzelfsprekendheid opgeheven was (hetzelfde fenomeen deed zich trouwens voor op het ganse terrein van seksualiteit). In een eerste periode werd toen vooral naar oorzaken van homoseksualiteit gezocht - voorgesteld als het kwaad, de ontarding, de zonde, de ziekte, de onvolwassenheid... Niet alleen leverde deze studie eigenlijk geen (want te tegenstrijdige en betwistbare) resultaten op, ze werd meer en meer als diskriminatorisch ontmaskerd (vermits niet dezelfde vraag over heteroseksualiteit gesteld werd). Slechts in een latere fase trachtte men ook homoseksuelen te bereiken die niet in de gevangenis of bij de psychiater beland waren (het "dark number" is hier uiteraard zeer groot) en kreeg men ook belangstelling voor homoseksualiteit als onderdeel van gedrag en gevoelens (bv. in de Kinseyrapporten) : maatschappelijk en psychologisch funktioneerden veel homoseksuelen veel beter dan verwacht. Maar tenslotte is een laatste belangrijke wending opgetreden (o.m. doordat meer en meer homoseksuelen zelf aktie en studie in handen namen), nl. naar de studie van de problematiserende vijandigheid in de maatschappij zelf, m.a.w. naar de studie van de "homofobie".

3. HOMOFOBIE

De voorgaande vaststellingen wijzen wel in de richting van een gemeenschappelijkheid van oorzaken bij de afwijzing van homoseksualiteit en bij de onderdrukking van arbeiders door kapitalisme en burgerij (hoewel allicht nog meer klaarte zou kunnen ontstaan, indien ook nog op het patriarchaal model van deze burgerheerschappij zou ingegaan worden - wat echter opziet van dit artikel zou te buiten gaan). Het is daarom nodig nog wat meer op deze afwijzing in te gaan, die in de vorige paragraaf ook als "homofobie" aangeduid werd - term die zowel voor de afkeer van homoseksualiteit gebruikt wordt als voor de angst voor een tederder lichamelijk geuite om-

gang met iemand van het eigen geslacht (beide betekenissen liggen trouwens duidelijk in elkaars verlengde).

3.1. Diskriminatie en kriminalisering.

De vijandigheid tegenover homoseksueel gedrag manifesteert zich als een reeks diskriminaties (vaak door vooroordelen en stereotiepen ondersteund) op alle mogelijke terreinen : de wetgeving en rechtspraak, de staatkundige organisatie, de kerk, het bedrijfsleven, de socialisatie (o.a. het onderwijs), de media, de wetenschappen (o.a. de psychiatrie)... Het gaat hier telkens om aspecten van de maatschappelijke infrastructuur die ook door het socialisme aan kritiek onderworpen worden. De onloochenbaarste diskriminatie gebeurt wanneer homoseksualiteit als zodanig tot misdaad gemaakt wordt (totaal of in specifieke omstandigheden van bv. leeftijdskategorie). Dit is nog het geval in heel wat landen; artikel 372bis van het Belgisch Strafwetboek omschrijft meerderjarigheid verschillend naargelang het om heteroseksueel (16 j.) of homoseksueel (18 j.) contact gaat; in enkele landen is de dekriminalisering vrij recent en niet altijd volledig (in de Duitse Bondsrepubliek 1969; in Groot-Brittannië - met uitzondering van Schotland en Noord-Ierland en mits bepaalde restricties - 1967).

In hun verzamelboek over homofobie "Seminar : Gesellschaft und Homosexualität" stellen Lautmann en zijn medewerkers zeven oorzaken van kriminalisering van homoseksualiteit vast :

- 1) het zondebokmechanisme ten einde kollektieve agressies in economische krisissen af te leiden (voorbeelden te over in het erudiete werk van Bleibtreu, dat voorbeelden geeft van de oude Germanen tot Bismarck);
- 2) de legitimatie van een politiek systeem (zo werd bv. de raszuiverheid in het nazisme ook tot het seksuele uitgebreid);
- 3) een bepaald moment in een demografische evolutie, wanneer bv. een sterke stijging van bevolking gewenst wordt (voor politieke expansie of als arbeidsreserve);
- 4) het privé-eigendom van de produktiemiddelen (waardoor de 'eigen' nakomelingen centraal staan in het familierecht);
- 5) een rondom de institutie gezin gecentreerde etiek;
- 6) een sterke differentiëring van geslachtsrollen;
- 7) de beperking van seksualiteit tot normatief sterk begrensde en weinig lustaksentuerende vormen.

Bij een grondiger bespreking van deze zeven factoren, die ongetwijfeld met elkaar in verband kunnen staan, valt hun politieke achtergrond niet te loochenen.

3.2. Homofobie als komponent van autoritarisme.

In hetzelfde werk worden de resultaten van enkele enquêtes weergegeven waaruit duidelijk korrelaties tussen homofobie en bepaalde politieke simpatieën blijken. Wanneer bv. vragen gesteld worden, die in de richting van een beroepsverbod voor homoseksuelen of van het geloof in een samenhang tussen kommunisme en homoseksualiteit peilen, blijken aanhangers van CDU/CSU zich veel diskriminerender op te stellen dan simpatisanten van FDP en SPD. De auteurs gaan ook even in op het begrip konservatisme vanuit een politieke psychologie, en vermelden in dit verband o.m. enkele cijfers over samenvalen van homofobie en antipatie tegen o.m. kleurlingen (82 %), gastarbeiders (74 %) en kommunisten (73 %) (tegenover nationaalsocialisten slechts 57 % !).

Het zal dus wel niet overdreven zijn (vermits nog veel ander materiaal in dezelfde richting wijst), homofobie als een onderdeel van autoritarisme te zien, het psychologisch profiel dat o.m. door Adorno en medewerkers ("The Authoritarian Personality") als dankbare voedingsbodem voor fascisme beschreven werd (enkele kenmerken ervan : konventionaliteit, ethnocentrisme, onderwerping aan een autoriteit, agressie tegen afwijkers, denkwijze in starre categorieën, bedreigd gevoel tegenover de wereld). Nu mogen psychologische categorieën (als autoritair en egalitair) niet onmiddellijk met politieke categorieën (als autokratisch en democratisch) gelijkgesteld worden : ten hoogste kan gesteld worden dat bepaalde politieke systemen gemakkelijkst voet vatten waar het terrein (bv. door een bepaald tipe opvoeding) psychologisch gunstig ligt, en omgekeerd het voorkomen van bepaalde psychologische typen in de hand werken. De politieke categorieën worden dan nog eens doorkruist door de economische tegenstelling kapitalisme-socialisme (4). Het kapitalisme zal bv. liever een democratische staatsvorm kiezen (altans naar de vorm), omdat zijn uitbuitend karakter aldus gemakkelijker versluierd wordt; wanneer het echter nodig wordt, zal naar autokratische vormen gegrepen worden, waardoor een of andere vorm van fascisme op de voorgrond treedt.

3.3. Fascisme en homoseksualiteit.

Indien fascisme inderdaad kan gezien worden als een extreem autokratische vorm van kapitalisme, en indien de autoritaire persoonlijkheid, een autokratisch politiek systeem en het kapitalisme alle trekken bevatten die homofobie inhouden, hoeft het niet te verwonderen, dat in fascistische regimes de ergste voorbeelden van vervolging van homoseksualiteit (en van onderdrukking van vrouwen) kunnen aangehaald worden (5). Bij de inventaris van fascistische en nazistische misdaden ontbreekt al te vaak de uitroeiing van homoseksuelen; slechts de laatste jaren wordt dit thema stilaan aan de oppervlakte gebracht (o.m. in een aantal artikels van Jan Rogier in "Vrij Nederland", in enkele Duitse en Nederlandse publikaties, in het toneelstuk "Bent" van Martin Sherman, in de term "Homocaust", in het gebruik van de roze driehoek - die homoseksuelen in de concentratiekampen opgespeld kregen).

De auteurs van "Gesellschaft und Homosexualität" vermelden drie verklaringsmodellen, die gebruikt worden om het verband tussen fascisme en homofobie uit te leggen (ze hoeven elkaar niet uit te sluiten en kunnen elkaar zelfs met verschillende aksentuering aanvullen) :

- 1) een identiteitsmodel, dat een partiële wezensgelijkheid poneert (elementen hiervan zijn dan : een seksuele component in de rassentheorie, de mannelijkheidswaan, een psycho-analytisch geïnspireerde massapsychologie);
- 2) een instrumentaliteitsmodel, dat het politiek gebruik van antihomoseksualiteit in het licht stelt (middel om politieke tegenstrevers uit te schakelen en om de centralisering van de macht te bevestigen, o.m. tegen alle subculturen en tegen een vervaging van categoriegrenzen in);
- 3) een etiologiemodel, dat naar gemeenschappelijk structurele oorzaken zoekt : fascisme wordt hier overwegend als crisisverschijnsel beschreven (economisch, politiek, ideologisch, moreel), waardoor op zeer irrationele wijze naar 'zekerheden', duidelijke categorieën en vertrouwde waarden gehunkerd wordt (bv. de voortplantingsvisie, de traditionele gezinsetiek, de als natuurlijk voorgestelde rolpatronen).

4 VIZIES OP SOCIALISME EN SEKSUALITEIT

Het zou opzet en bestek van dit artikel ver te buiten gaan, mocht hier getracht worden de houding tegenover seksualiteit binnen de socialistische stroming(en) na te gaan. Er bestaat bv. een omvangrijke literatuur over de grote moeilijkheid om raakpunten te vinden tussen marxisme en psycho-analyse, twee verklaringsmodellen van menselijk gedrag die de 20ste eeuw sterk getekend hebben. Oorspronkelijk schijnt niets hen tot samengaan te verbinden, integendeel : waar het marxisme bv. determinanten zoekt in de economische en sociale verhoudingen, zich meer met kollektieven dan met het individu bezighoudt en uiteindelijk radikale en structurele maatschappijveranderingen voorstaat (waardoor ook een "nieuwmens" zal ontstaan), neigt de psycho-analyse meer naar psychologische en zelfs biologische bepaling van het individu (en van daaruit kollektief) gedrag, houdt ze dus meer rekening met invloeden van binnenuit en richt ze zich op het individu voor noodzakelijk geachte wijzigingen, vermits ze sociale hervormingen niet tot haar terrein rekent (in een fundamenteel liberale en meestal pessimistische wereldbeschouwing). Toch valt het op, dat beide denkrichtingen zoveel nuances en stromingen inhouden, dat raakpunten niet altijd zo onmogelijk moeten zijn als uit deze al te schematische omschrijving zou blijken (zo is hun ongetwijfeld een zekere emancipatie-idee gemeen). Evenzeer valt het op, dat er steeds weer pogingen gedaan zijn om beide benaderingen van "het persoonlijke en het politieke" te verbinden (er kan hier naast vele andere pogingen herinnerd worden aan Wilhelm Reich en zijn Sexpol, aan Herbert Marcuse, aan de Sexpol-groepen uit de zestiger jaren).

4.1. Socialisme en seksualiteit.

Een van de moeilijkheden bestaat erin, dat de term socialisme meer en meer een verzamelwoord geworden is voor soms zeer verschillende tendensen, die nu eens meer op de theorie, dan weer meer op de praktijk (van bewegingen en/of staten) gericht zijn, en in principe steeds op de twee. Elke periode voegt dan nog eens nieuwe impulsen toe aan het begrip (op zichzelf is dit natuurlijk zeer gunstig, maar het maakt algemene uitspraken weer moeilijker). Zo is het inzicht in de noodzaak van ook andere bevrijding dan de louter economische (hoe primair die ook blijft) een grondgedachte van ook vroegere eeuwen, die echter precies in de zestiger ja-

ren weer sterk doorbreekt en ook op aspecten van het persoonlijk ervaren leven gericht wordt; in de eerste plaats heeft hier de vrouwenbeweging een belangrijke inbreng gehad, daarnaast alle groeperingen die rondom seksualiteit - o.m. homoseksualiteit - werkten. De reeds genoemde emancipatie-idee (die o.m. in de 18de eeuw sterk naar voren geschoven werd, zij het meestal in een beperkt-burgerlijke betekenis) geeft hierbij de toon aan. Als oppositie tegen de bestaande maatschappij houdt het socialisme ook een cultuurkritiek in, zodat niet alleen tegen klasseongelijkheid geageerd wordt, maar evenzeer tegen andere onderdrukkende instanties (bv. kerk, burgerlijk gezin, mannelijke overheersing), tegen andere vormen van onderdrukking (bv. vrouwenonderdrukking), tegen rigiede attitudes (bv. tegen een als superieure norm gehanteerde heteroseksualiteit). Door haar maatschappelijke situatie betekent nu precies de homoseksuele levensvorm vaak een breuk met konventionele toestanden en relaties - zeker als ze openlijk beleefd wordt: zeker met het man-vrouwmodel, maar ook soms met klassegebondenheid in partnerkeuze, soms met het voorgehouden rolgedrag, soms met de monogamie in verhoudingen (er werd reeds gezinspeeld op de wat grotere tolerantie t.o.v. homoseksuelen in een op het gezin gelijkende relatie).

Nu is het voor iedereen wel duidelijk, dat de socialistische praktijk (ook in de socialistische landen) vaak niet zo gunstig blijkt te zijn voor seksuele bevrijding. De meestal weifelende houding tegenover seksualiteit valt enerzijds te verklaren vanuit de wijze waarop de burgerlijke moraal op doordringende wijze iedereen heeft kunnen beïnvloeden (ook arbeiders en socialisten, niet het minst de "klassiekers"); anderzijds vanuit de symbolische functie die seksueel gedrag bijna altijd heeft, zodat het wel eens vijandig bejegend werd vanuit een verwerping van de verdrukking waarvan het slechts symptoom en symbool was (men kan hier denken aan de rol van seksualiteit in de reklame, in zuiver commercieel bedoelde pornografie, in de prostitutie, in situaties van verkrachting en machtsmisbruik).

4.2. Socialisme en homoseksualiteit.

Het ziet er naar uit dat de wens naar meer democratie (binnen het socialisme of erbuiten) gunstiger mogelijkheden schept voor homoseksualiteit dan autokratische tendensen. Dit zou bv. kunnen verklaren dat perioden van crisis ge-

vaarlijker zijn dan die met een zekere gespreide welvaart; de konsumptiemaatschappijen van de zestiger jaren - zeker geen ideaal - bracht toch wel een zeer partiële vrijmaking, terwijl voor 't ogenblik weer symptomen van restauratie kunnen opgemerkt worden (bedreigde tewerkstelling remt openheid, er worden zondenbokken gezocht, en de terugkeer naar "oude vertrouwde waarden" wordt ook in politieke middens bepleit). Nu zijn socialistische bewegingen en staten evenmin nooit vrij geweest van dergelijke autokratische en autoritaire trekken. Wie zich een beeld tracht te vormen van de houding tegenover homoseksualiteit in landen die zich op het socialisme beroepen (en dit is niet zo eenvoudig) botst op een situatie die men moeilijk rooskleurig kan noemen. De rol van traditionele denk- en waardenpatronen en een bepaalde stand van de economische ontwikkeling zijn natuurlijk medebepalend geweest voor die ongunstige toestand. De evolutie in de Sovjetunie is op dit stuk symptomatisch : na de revolutie van 1917 werd de strafbaarheid van homoseksueel gedrag compleet opgeheven (parallel met heel wat andere progressieve maatregelen op het terrein van bv. gezin, huwelijk, echtscheiding, abortus); in 1934 werd een paragraaf over homoseksualiteit in de strafwetboeken opgenomen (met gevangenisstraffen van 3 tot 5, soms 8 jaar); de strafwetswijziging van 1960 bracht hierin sterke mildering, die in de juridische praktijk nog groter schijnt te zijn; de sociale sanktionering en het gebruik van homoseksualiteit om politieke dissidenten te treffen blijven echter onverminderd bestaan. In andere Oosteuropese landen is er meestal geen aparte strafbaarstelling (behalve in Roemenië en Joegoslavië), wel een sociale sanktionering en vijandig klimaat. Toch moet niet alleen naar "het reële socialisme" gekeken worden. Lautmann e.a. verzetten zich zowel tegen een versluierende gelijkstelling van rechts- en links-radikaal en tegen een compleet apolitieke vizie op homofobie, als tegen een naïef optimisme van indien niet onmiddellijk, dan toch automatische verdwijning ervan onder gewijzigde maatschappelijke omstandigheden. Binnen het socialisme stellen ze meer strijd tegen homofobie vast in de theorie dan in de praxis en meer bij individuen dan in de instituties. Sintetiserend zien ze een drietal lichtpunten : socialistische denkers hebben de grondigste onderzoeken gedaan naar de samenhang tussen beheersing en seksualiteit, wat hun o.m. tot kritiek bracht tegen elke repressieve seksuele reglementering; individuen die zich als socialist opstellen, hebben ernstig meegewerkt met groepen die zich inzetten

voor individuele en sociale emancipatie van homoseksuelen; socialistische en kommunistische partijen blijken in de burgerlijke democratieën de vertrouwbaarste partners bij initiatieven rondom wetswijzigingen en rondom organisaties van homoseksuelen.

4.3. De utopische komponent.

Van bij zijn aanvang (en zelfs in zijn voorgeschiedenis) heeft het socialisme steeds een sterke utopische komponent omvat, waardoor niet alleen naar een omkering van de verhoudingen in staat en maatschappij gestreefd werd, maar tevens een nieuwe wijze van leven en van omgang met elkaar in het vooruitzicht gesteld werd. De discussie ging er vooral over of die nieuwe levensstijl reeds nu kon uitgeprobeerd en voorgeleefd worden, ofwel of er op gewijzigde verhoudingen op makrovlak moest gewacht worden ("tot na de revolutie"). Deze vraag rijst telkens weer op als geredeneerd of geëxperimenteerd wordt over en met communes of andere alternatieven voor het gezin, gelijkheid van man en vrouw, nieuwe seksualiteitsbeleving.

De klassieke marxisten hebben het al te utopisch karakter van bepaalde voorstellen en theorieën terecht aan gegronde kritiek onderworpen, maar daardoor is deze utopische komponent toch wel al te sterk op de achtergrond geraakt (ook dan de soms al te 'realistische' praktijk van de meeste organisaties, bewegingen en partijen). Dit heeft als gevolg, dat belangrijke problemen soms al te lang braak zijn blijven liggen en aan anderen overgelaten werd (het succes van de ekologisten vindt hier wel een stuk verklaring); dat vernieuwde ideeën soms moeilijk hun plaats vonden en vinden binnen socialistische theorie en praktijk; dat bv. homo-seksualiteit een "vergeten broertje" gebleven is.

Stilaan begint de geschiedschrijving zich met een aantal van die verwaarloosde aspecten bezig te houden, en ze toont aan, dat er - al te vaak in de marge - in het socialisme steeds belangstelling geweest is voor problemen die als persoonlijk en subjektief ervaren worden. Sheila Rowbotham en Jeffrey Weeks betitelen hun studie over Edward Carpenter en Havelock Ellis : "Socialism and the New Life". Het grootste stuk ervan gaat over Carpenter (1844-1929), die steeds meer afstand nam van zijn burgerlijke afkomst en in zijn socialistische, sterk etisch geïnspireerde ideeën ook bepaalde spirituele aksenten inlaste (na kontakten met de

hindoefilosofie). Maar hij was niet alleen theoretikus, hij bleef zeer actief in de socialistische beweging (vooral in de streek van Sheffield), terwijl hij permanent ook voor een nieuwe levensstijl bleef ijveren (het huis Millthorpe was een centrum voor alle linkse denkers en werkers van die tijd, maar tevens een plaats waar aan tuinbouw, groenten-teelt, sandalenmaken gedaan werd en kommune-achtige pogingen ondernomen werden). Zijn socialistische overtuiging werd konstant medebepaald door zijn veelvuldige contacten met feministen en vrouwenbewegingen, alsook door zijn eigen homoseksualiteit, die hij opener beleefde dan de meeste van zijn tijdgenoten en in een aantal werken als thema gebruikte. Zijn invloed schijnt voor de Eerste Wereldoorlog zeer groot geweest te zijn, vooral op het stuk van opvattingen over seksualiteit en relaties in socialistische middens.

Met evenveel recht zou hier de figuur van Magnus Hirschfeld (1868-1934) moeten vernoemd worden, onder wiens invloed de discussies over seksualiteit, abortus en geboorteregeling loskwamen in de Duitse linkerzijde (en tijdens de beginfase van de Russische revolutie). Hoewel hij zich nog enigszins in de medische optiek op seksueel gedrag situeert, zij het met korrekties vanuit sociologisch en etnologisch onderzoek (zijn theorie over "het derde geslacht" is een uitvloeisel van deze optiek), wou hij zich niet beperken tot de oprichting van een "Institut für Geschlechtswissenschaft" (met kliniek, laboratoria, bibliotheek en conferentiezalen), maar tegelijk met zijn "Wissenschaftliches Humanitäres Komitee" (1897) een reëel maatschappelijke actie in gang zetten, o.m. tegen de strafwetgeving over homoseksualiteit. Het comité kreeg geleidelijk internationale allures, leunde vooral sterk aan bij de Duitse sociaaldemocraten en wist bijna zijn wetswijziging door het parlement te krijgen (in zijn verkiezingsleuzen waarschuwt het tegen de konservatieven en roept het radikaal op om links te stemmen). Wie Isherwoods boeiende memoires gelezen heeft ("Christopher and his Kind") krijgt een levendig beeld van de kring rondom Hirschfeld, van het Institut, maar helaas ook van het tragisch einde : de voortdurende aanvallen vanwege de nazi's ("ter reiniging van de natie"), de openbare verbranding van boeken en materiaal (1931), de homovervolging (waaraan Hirschfeld slechts ontsnapte omdat hij toevallig in het buitenland was).

Stilaan slechts wordt een begin gemaakt met geschiedkundig onderzoek over figuren als Carpenter en Hirschfeld (die

hier slechts genoemd worden als de bekendsten). Hun wetenschappelijke theorieën kunnen verouderd aandoen (en hielden zelfs risico's in qua vastleggen van het beeld van homoseksuelen in gevaarlijker tijden), hun poging om de opheffing van diskriminatie te integreren in een socialistische strijd was boeiend genoeg om als leidraad niet te laten verlorengaan. Nu zal het wel geen toeval zijn, dat de rechtstreekse of onrechtstreekse verdediging van homoseksualiteit binnen socialistische bewegingen meestal door randfiguren of oppositionelen gevoerd is (politieke kwetsbaarheid zal hier ook wel in meegespeeld hebben). In dit verband zou ook even kunnen herinnerd worden aan de opvattingen van de anarchisten Emma Goldman en Emile Armand en van Aleksandra Kollontaj (van de "Arbeidersoppositie" in de Sovjetunie), wier ideeën over de partner-kameraad als alternatief voor de bezitterige en onderdrukkende "liefde" ook zonder dit te vernoemen de mogelijkheid van homoseksuele relaties inhouden.

5. BEVRIJDING VAN HOMOSEKSUALITEIT

Als beginnende bewegingen hebben alle homogroeperingen vooral de strijd aangebonden tegen enkele zeer concrete diskriminaties. Maar in hun ontwikkeling gaan veel sociale bewegingen vaak verder dan de oorspronkelijke doeleinden, o.m. wegens de weerstanden die ze ontmoeten, wegens een diepgaander analyse van de verdrukking en haar oorzaken, wegens een mogelijke solidariteit met andere groepen, wegens een interne dynamiek binnen de beweging zelf.

Over de precieze betekenis van het emancipatiebeginsel op het stuk van (homo)seksualiteit lopen de meningen nogal uiteen; daarbij worden ze vaak nog vertroebeld door strategische overwegingen, die de verhouding middelen-doeleinden (tussentijdig en uiteindelijk) niet altijd duidelijk stellen. Het is hier zeker de plaats niet om op de polemieken hierover in te gaan (al kunnen die door actiegroepen niet uit de weg gegaan worden). Zoals de beschouwingen rondom socialisme ergens de kernvraag inhielden: welk socialisme?, moet er ook nagedacht worden over de inhoud van het begrip homobevrijding. De gekende tegenstelling, die in de strijd van elke onderdrukte groep opduikt, kan hier weer eens vastgesteld worden: wordt de machtiger groep blijvend als referentiepunt gebruikt of probeert de machts-

zwakke groep een eigen identiteit te bewaren (ook als die identiteit niet "essentieel" is, maar situationeel gegroeid is)?, m.a.w. hanteert men een assimilatiemodel (zich aanpassen) of tracht men tijdens en in de strijd vernieuwing door te zetten? Het is zeer moeilijk hier een sluitend antwoord te geven; allicht moet deze tegenstelling dialectisch gezien worden en hangt de aksentuering van de één of andere pool af van de konkrete situatie en van het stadium dat in een beweging bereikt is. Toch zal elke homobeweging zich steeds weer moeten bezinnen over deze doeleinden. Enerzijds zijn er degenen die ijveren voor een tolerantie als "minderheidsgroep": het gevaar is niet denkbeeldig, dat homoseksuelen op die wijze toch nog steeds in een getto gehouden worden (waarop sociale controle gemakkelijk is), dat dergelijke tolerantie zeer voorlopig en partieel blijft, dat ze een bevestiging inhoudt van de onderdrukkende maatschappij (o.a. haar etikettering). Anderzijds kunnen homoseksuelen de creatieve elementen in hun levenswijze doen erkennen als kritiek op heersende toestanden: als ze de bestaande rolpatronen doorbreken, als ze in hun manier van vrijen een veel gevarieerde gedrag vertonen dan het soms zeer beperkte model binnen bepaalde heterorelaties (gereduceerd tot alleen maar koïtus, klaarkomen en bepaalde lichaamsdelen), als ze nieuwe vormen van kontakten en relaties uitproberen - machts-gelijker; opener; minder bezitterig, konkurrentieel en beperkend -, dan ligt hier een kans om samen met anderen een stap dichterbij te zetten naar een socialistische "way of life". Ik ben er mij ten volle van bewust, dat op de vraag die in de inleidende beschouwingen gesteld werd niet duidelijk, volledig en ondubbelzinnig geantwoord werd. Voorgaande bedenkingen zijn dan ook eerder het resultaat van veel twijfels en tegenstrijdigheden dan eindpunt van een redenering. De strijd voor socialisme en de strijd voor homobevrijding impliceren elkaar niet, al kan men het persoonlijk wenselijk vinden beide te verbinden, door bv. het socialisme als strijd tegen verdrukking op bepaalde blinde vlekken en in-konsequenties te wijzen. De richting waarin ik een verbinding zie, is allicht wel klaarder geworden: slechts wanneer beide bewegingen hun doelstellingen verbreden, worden de raakvlakken duidelijk. Indien hiermee tevens de noodzaak tot verder onderzoek en theorievorming bewezen werd, werd allicht een stap in de goede richting gezet.

Bob CARLIER

NOTEN

- (1) Vaak wordt als referentiepunt 26 juni 1969 genomen (al waren toen reeds groeperingen actief) - dag waarop in New York homoseksuelen in de tegenaanval gingen toen de politiek eens te meer een razzia hield in een van hun lokalen (de Stonewall War); het wordt traditie in steeds meer landen omstreeks die datum manifestaties op touw te zetten.
- (2) Op dit ogenblik worden in Vlaanderen studentenwerkgroepen en gespreks- en ontmoetingscentra gekoördineerd in een Federatie Werkgroepen Homofilie (Dambruggestraat 204, Antwerpen); daarnaast werkt een militante en uitsluitend op actie gerichte groep De Rooie Vlinder, die zich op een radikaal socialisme beroep (Visserij 132, Gent).
- (3) Interessant is hier de vaststelling van Pearce, die een onderzoek deed naar het beeld van homoseksualiteit in de Britse pers en o.m. de veel tolerantere houding vaststelde tegenover transseksuelen na hun operatie (omdat dan alles weer "in de goede plooi" gebracht is).
- (4) Ik ben me bewust van de nogal ongenueanceerde schematisering die inherent is aan elke tweedeling, die hier echter niet te vermijden is.
- (5) De populair geworden film van Ettore Scola "Una Giornata Particolare" had deze uitsluiting van vrouwen en homoseksuelen uit Mussolini's fascisme als thema.

VOORNAAMSE LITERATUUR

- BLEIBTREU-EHRENBERG (G.), Tabu Homosexualität. Die Geschichte eines Vorurteils. (Frankfurt, Fischer, 1978).
- FOUCAULT (M.), Histoire de la folie à l'âge classique. (Paris, Plon, 1961).
- GENTE (H.) (ed.), Marxismus-Psychoanalyse-Sexpol (I-II). (Frankfurt, Fischer, 1970).
- KRUIHOF J. & I. GEURTS (eds.), De seksualiteit herzien. Het werk van Jos Van Ussel. (Deventer, Van Loghum Slaterus, 1979).
- LAUTMAN (R.) (Ed.), Seminar : Geselleschaft und Homosexualität. (Frankfurt, Suhrkamp, 1977).
- PEARCE (F.), How to be immoral and ill, pathetic and dangerous, all at the same time. In S. Cohen & J. Young (Eds.), The Manufacture of News. (London, Contable, 1973), pp. 284-301).
- ROWBOTHAM S. & J. WEEKS, Socialism and the New Life : The Personal and Sexual Politics of Edward Carpenter and Havelock Ellis. (London, Pluto Press, 1977).
- SANDERS (G.), Homosexualiteit. Een overzicht van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar homosexualiteit in Amerika en West-Europa. (Zeist, N.I.S.S.O., 1974).
- VAN USSEL (J.), Geschiedenis van het seksuele probleem. (Meppel, Boom, 1968).
- WEEKS (J.), Coming Out - Homosexual Politics in Britain, from the Nineteenth Century to the Present. (London, Quartet Books, 1977).